

KNJIGA

INDEX

KNJIGA

INDEX

KNJIGA

KS

BRANIMIR ŠČEPANOVIĆ: »USTA PENA ZEMLJE«
»Slovo ljubve«, Beograd, 1974.

Kratki roman Branimira Šćepanovića, koji mu je doneo Oktobarsku nagradu, razvija jednu, već ranijim knjigama (*Pre istine*, pripovetke, 1961.; *Sramno leto*, roman, 1965.) naznačenu i započetu pripovedačku semantičku. Gradeći svojevrstan model deziluzionističke proze, u svojim pripovetkama, autor eksplisira tragiku individualnog življenja, slom junaka u spoznaji sopstvene porazne beznačajnosti, razbijanje iluzija u sukobu sa realnošću koja se ne može nadvladati, projicira duboka duhovna prelamanja dramski koncipiranih likova, otkriva osamljenost i mržnje, poniženja i preziranja, sivilo života koji se dotrajava u lažnoj iluziji sreće, ali uvek, tu je prisutna mračna životna istina koja se doima kao udes i prokletstvo. To su samo neke komponente Šćepanovićevog pripovedačkog postupka, koje se, dalje, utkvaju kao poetsko-dramska osnova u »Sramno leto«, roman koji produbljuje naznačeni antagonizam između trenutaka iluzija i nepomerljive stvarnosti, koja kao sudbinski rez u svesti glavnog junaka pruža samosaznanje da svaki pokušaj promene individualne egzistencije donosi nove sramne poraze uzaludnosti. To je bio roman povratka, povratak životu u Pasjači koji je, jednom, bio napušten, a koji se, zatim, još sramnije, sa spoznjom potpunog, definitivnog poraza mora odbaciti. Nastavljući i gradeći tematsko-motivsko strukturiranje svog poetskog iskaza izvesnim, gotovo logičkim sledom, Šćepanović od motiva *povratka* dolazi do animiranja motiva *bežanja*, *proganjanja* u svom poslednjem romanu, koji, za razliku od ranijeg autorovog opusa, ima jednu novu, drugačiju značenjsku dimenziju, čiji krajnji domet nije samo u porazu i besmislu, iako na kraju postoji sudbinsko dešifrovanje smrti. Međutim, ona se tu ukazuje sa specifičnim odrednicama.

Koristeći izvanredne mogućnosti kratkog romana, Šćepanović gradi samosvojan prozni obrazac oslobođen svih suvišnih elemenata koji bi ga spustili do nivoa *pripovedanja*-ulazeći direktno u kadar samoga zbivanja, dozvoljava iskršavanje samo nekih neophodnih odrednica narrativnosti, čineći zanemarljivim prostor i vreme, međutim, lucidnim usmeravanjem toka poetskog iskaza, čini ih prepoznatljivim te izbegava potpunu delokalizovanost i vremensku anonimnost, s jedne strane, a s druge, izbegava da ih svede na čisto dekorativnu funkciju pratećih rekvizita zbivanja; prostor i vreme su određeni i merljivi situacijom egzistencijalnih manifestovanja.

Roman je koncipiran na dva, tehnički razdeljena plana koji se suštinski, semantički prožimaju, dopunjavaju i međusobno uzrokuju: prvi plan je *On* (*Progonjeni*), a drugi su *Oni* (*Progonitelji*). Šćepanović projicira biće savremenog čoveka u specifikumu sopstvene pojavnosti koja se ukazuje kao upit u traganju za dostizanjem nekih konačnih datosti i definicija individualno egzistentnog. Čin prozne interpretacije zaustavlja se u prizmi individualne svesti, koja se posebnim postupkom — animiranjem svesti drugih — na indirektni način potpuniye eksplisira, ali nikad ne otvara i ne ukazuje do

kraja, kao definitivno postuliran akt koji ima odredene motivacijske strukture koje ga uzrokuju. Naime, sve, čitava radnja, postupci, delovanje, ne izlaze iz okvira nagonskih, instinktivnih podsticaja, zatvorenih u sveprisutnom čutanju, koje se ne razbija ni u trenucima kada bi logički sled to apsolutno zahtevao. *Progonitelji* čute, njihova akcija se odvija bez ikakvog međusobnog komuniciranja ali instinktivno, u trenutku, uvek ih nešto vodi na paralelno delovanje; *Progonjeni*, takođe čuti, ne traži i ne daje objašnjenja, on je zatečen u fokusu same akcije koju je neposredno izazvao, a koja se fundira na zakonitostima i modelima prikrivene logike unutrašnjeg prelamanja nagonskih impulsa. Otuda i uvodenje dva plana kazivanja nema funkciju motivacijskog osmišljavanja akcije i davanja dublje slike svesti, na protiv, unutrašnji tokovi svesti potisnuti su u korist šire interpretacije događanja. Misao se stalno dotiče znakova mogućeg ili naslućenog načina postojanja, a daleko šira poetska intervencija zahvata već doživljeno, prošlo vreme detinjstva (ponavljanje sećanje na pradeudu Joksimu i vrh Prekornice) koje postaje simbolična potvrda nemogućnosti raskidanja sa ranijim životom i sa sopstvenom duhovnom praznjinom Spoznavši, u trenutku skrog dodira sa smrću, svu besmislenost svog dotadašnjeg življenja, u Šćepanovićevom junaku javlja se svest o potrebi nadvladavanja smrti nekom akcijom koja će, njegov individualni čin, u času krajnjih konsekvensci prema ravnim životima, učiniti osmišljenijim i potpunijim. Otuda, umesto da ide u rodni kraj, on silazi sa voza vođen nagonom da bilo šta učini, da pobegne iz date situacije i prevlada njen konačni mogući akt. Susretom sa *Progoniteljima* prekida se *pričanje* i — sve postaje jedno jedinstveno *događanje*, koje je merljivo, ne kategorijama psihološke opravdanosti pojedinih postupaka aktera, nego unutrašnjim zakonitostima i logikom romana. Događanje postaje sredstvo literarnog izraza u kome više nije bitno pitanje opravdanosti bega i progresivnog umnožavanja broja progonitelja, koji, u stvari, ne shvataju koga i zašto gone, kao što ni on, s druge strane, ne uspeva da objasni prisustvo te gomile u kojoj su svi »ličili jedan na drugog«, združeni istim elementarnim, animalnim nagonom progona. On je stalno izmicao sve žešćoj mržnji. *Progonitelji*, koja se u toj suludoj triči preobrazila u zatvoreni krug igre, bezuman i dramatičan, van domaćaja tumačenja svesti. U tom izazovnom suočenju strasti i patosa, mržnje i mitskog pokušaja čoveka da se otrgne od sudbine u kontekstu protivrečnosti udesa i spaša — subjektivna svest se prelama u reinkarnaciji pitanja, sećanja na prošli životni žuk, na detinjstvo... »Dok je tražio odgovor na sva ta pitanja, čitav život mu se — iz sopstvene smrti u koju je bio zagledan kao u tamno ogledalo — odjednom, sa zastrašujućom jasnoćom odrazi i poput jedva izmaknute slike, pogrešnih linija i neusaglašenih boja, zaigra pred očima, otkrivajući mu neočekivano da je smisao ljudskog postojanja pre svega sadržan u ljubavi i lepoti, da kje u svemu onome čega na toj već izblede loj i ružnoj slici njegovog života nije ni bilo... Zato je, valjda, i trčao sve brže, svestan da ga u toj besomučnoj jurnjavi više ne održava ni strah ni očajanje već samo ta ustupala misao o mogućnosti stvarnog spašenja, misao od koje se sve više zanosio i posrtao...« (str. 50, 51). Doista, njegovo bežanje, do tada, bilo je nagonska potreba za produžavanjem egzistencije, koja mu se ukazivala samo kao ugroženi položaj u odnosu na druge; osetiši, sada mogućnost dosezanja smisla njegovog bežanje postaje simbolično samoodređenje prema životu i smrti.

Bilo je tumačenja da u krajnjem ishodištu roman, kroz sudbinu glavnog junaka, znači »pobedu besmisla i smrti«, što je jednostrano interpretiranje s obzirom da u *Ustima priuim zemlje* nema konačnih dostaši. Zaustavljenost u smrti ne znači apsolutno animiranje besmisla — upravo ga negira čitava akcija romana, pre finalnog akta, koja je duboko osmišljeni pokušaj otelotvorenja smisla. Akt smrti uskrsava nakon projekcije smisla u svesti junaka koji se otkriva u lepoti i ljubavi, praznim estetičkim kategorijama, bez snage unutrašnjeg delovanja kojom bi se popunila praznina jednog inhibiranog življena. Blizak manovskom estetičkom viđenju, Šćepanović je spremjan da junaka prepusti smrti kao uzvišenoj egzaltaciji i ispunjenju, kao svojevrsnom znaku njegovog samoodređenja. Dakle, bivstvovanje se, nužno, graniči sa besmislom a otkrivanje, makar samo naziranje smisla, završava se smrću. Otuda osmeh na njegovom već ukočenom licu i izraz sažaljenja, jer je svoje znanje učinio nedostupnim drugima, kroz svojevrsnu samopotvrdu u smrti. *Progonitelji* nastavljaju egzistenciju daleko od granica smrti, ali podjednako daleko i od smisla protekće akcije.

Koristeći se elementima gotovo racionalističkog pripovedačkog postupka, Šćepanović svoju poetsku metodu uboštčava po strogo određenom planu koji odslukava jezgro njegovog misaonog zračenja. Bez epizoda (ovde je prisutna samo jedna), bez dijaloga i suvišnih opisa na sve svodi na poetski efekat psihološkog i dubokog sudsinskog karaktera u pojavnosti junaka. Bitno je istaći da autor prihvata okolnosti i činjeničku situaciju, ne sa namerom da ih menja i objašnjava, nego im se približava i udaljava kroz svoj pripovedački kadar, uz brojne mogućnosti i varijacione efekte od kojih ni jedan nije konačan, definitičan, nego svaki može da nastavi svoje trajanje u rasveti neke nove projekcije. Otuda progon nikako ne menjava, iznalaze se uvek nove mogućnosti za njegov repeticio... Zato ovaj roman, čini se, kao da nema završetak jer u trenutku kada se uspostavlja dominacija »sve mučnijeg čutanja«, kao da se nazire fokus nagoveštavanja daljeg trajanja i, možda, jednog novog značenja.

Zorica Stojanović

TOMISLAV MARIJAN BILOŠNIĆ: »PRED ZAVJESAMA«

Umag, 1974.

Put u otuđenje, samotraženje dvojstva u sebi, povlačenje u tragičnu i samodopadnu „društvenu bolest“ bez snova blagonaklonog negovanje omame zaustavljenog trenutka »pred zavjesama« — sve to peva Bilošnić o čoveku putniku i ta poezija približava se ovakovom objektivnom svetu, možda i zato da bi u naličju njegovom otkrila prisustvo svetlosti i snova. Zaplet tada lici na užarenou srce jednog sunca čiji se zraci šire i neogramičeno trepere tamo iza zavesa:

»Uopće nema ničega, samo bivaš starij za dan i ponekad sanjaš da te neće pozvati iza zavjese.«
(Pred zavjesama)

Bišošnić upravo nepokretom uništava i vlastiti svet i videnje biva zaustavljeno jer se kao nova samostalnost javlja i budućnost, zaustavljena u trojstvu trenutka. Poetnik pokazuje trenutak dolaska vremena aindividualizacije koje nikad nije počelo, i neprekidno traje. Nema novog vremena kao cilja, kao težnje:

»Moje dijete izlazi iz mog groba, prosipa mudrost kao listove, ono nalazi neizmjerne razloge za uništenje svemira,

sigurno je i čvrsto...
On će svima isprati tijela i očekivati
više.
Čudo od djeteta postaje putnik.«
(Wunderkind)

Ova nova dimenzija vremena u Bišošnićevoj poeziji — budućnost, izdvojena je i prisutna kao pretinja, kao uništavanje slike o magijskoj solidarnosti sa životom i telom. Svet pesnika izmenio se. I smisao njegove poezije. Neočekivano je Bišošnić krenuo u sebe izmenjenog i neočekivano saopštio ljubav za postojanje vlastite izdvojenosti. Na primer, odnos prema ženi, kao najizvornije drugom, obeležen je imaginativnom drastičnošću, i to u izrazito trpnom smislu (*I ove noći leti moja djevojka*). Reklju bi se da je to cena koju treba platiti drugom da bi omogućio rasredištenje. U pesmi *Film*, drastičnost gravitacije prerasta komadanje privučenog tela u perspektivu njegovog obnovljenog a već izgubljenog rođenja.

Tragično je to batrganje u sebi, to lomljenje u krugu postojanja. Ono je vizija nestajanja — u trajanju je mučenje. Jedino je još sigurno: uključujući TV-portabl, razmišljati o otpatli knjiga, o kući od betona i aluminijskog, o noći punoj »neona bez ruku« — *Doći će dake noć i ništa se neće promijeniti, (okolo toga sve prazno puno, ni neba, ni zemlje, (samo ljudska triplja kao naplavljene) i svemir strahovitih stijena.* Čudna je ta tema otuđenja u ovoj poeziji, tog groznog prisustva koje se proteže od prošlih na buduće, još nerodene a mrtve. Ona daje boju ovim stihovima. Zato postaje još grozniha u otuđenju, jer je pesnički dokazivanja njena mrtvaja, ne bez upečenja, koje nosi svoju istinitost.

A u najboljoj pesmi ove zbirke, *S duhovima*, vidimo tajnovita ozračenja, možda san pesničkove skrovitosti, ni želju za povratkom nekoj određenoj zavijčanosti, ni potvrdnu zasnovanog intumizma. Duhovi, evakuisano središte rasredištenog subjekta nije više intimistički lokalizovano, već sve-svuda, sposobno da se rastače besciljno.

Formalne snage, ova poezija, na žalost, nema, pokret je u ritmovima autentičnog izraza, leksika je sa siromašnim prelivima jedine dominantne boje. Ova zbirka stihova ima, ipak, svoju težinu, udarnost koja zbujuje. Ona nije lišena lepote ali ta lepota rastače, ne oplemenjuje.

Mirjana D. Stefanović

DRAGOLJUB JEKNIĆ: »OPET ME EVO SEJAČA«

»Obod«, Cetinje, 1973.

Pred nama je knjiga vrijednog književnog poslenika, autora zbirke pesama: *Svet reči, Zlatno lutanje i Otvarami usta*, kao i knjige esejičkih kritika o savremenoj bosansko-hercegovačkoj poeziji, naslovljene: *Od danas do sutra*. Sem toga, Dragoljub Jeknić se često javlja sa zapaženim tekstovima u našim književno — umjetničkim publikacijama, pa predstavlja aktivnu i plodnu književnu površu.

Zbirka pesama: *Opet me evo sejača*, jeste pesnikov stvaralački »credo«, pesnički izrečen. Knjiga se sastoji od uvdovne pesme: *S knjigom u ruci*, te dvaju ciklusa: *Tamno pisanje, uvod*, i *Tamno pisanje I, II, III* i završne pesme: *Opet me evo sejača*, kojom se tematski krugovi ove zbirke sažimaju u žiju pesnikovog nastojanja da se izvorišu fenomena pesnikovanja što stvaralačke i neposrednije približi, čak identifikuje ga. Naime, Jeknić ovom knjigom još jednom traga za smislim književnog stvaranja, nudeći nam svoje opesmenjeno teoretišanje. Ali, iako je to opšta tema, u knjizi: *Opet me evo sejača*, dobila je ličnu pesničku obradu.

Tragajući za ontologijom poezije, Jeknić ispreda subjektivnu poetiku vjere u jedino mogući odnos opštenja sa svijetom pomoći pesničkih koordinata. Tako se u ponenujtoj knjizi javlja šest pesama pod na

slovom: *Pesnik*, dvije pesme naslovljene su kao: *Putnik*, a jedna: *Nebeski putnik*, dvije pesme zovu se: *Stražar*, zatim, dvije pesme *Nesan*, te: *Predeo i Predeo, iznova*, pa: *Letopis*, *Letopisac* i *Letopisac*, pevač i *Psalmopevac*. Iz samih naslova najkarakterističnijih pesama, ogledaju se idejne okosnice knjige. Jer, za Jeknića pesnik je i putnik, srca prepunog svijeta, stvaralačke žedi i žudnje za životom, ili kako bi on u: *Nebeskom putniku* rekao:

»On je taj što sada
čita rukopis zvezda
lepši od tajne.«

Pjesnik je, po Jeknićevu viziji, i patnja, koji spozna: »da istina je nesreća samo«, kao što stoji u pesmi: *Mudrac*, pa »besmisleno peva« u pesmi: *S knjigom u ruci*. Međutim, stvaranje i stvaralaštvo za Jeknića su suštinski smisao i mogućnost bitišanja. Tek u knjizi i njenim porukama, ovaj pesnik ukazuje sebi i svoj svijet. Pjesnika-karakteru nosca» (*Opet me evo sejača*), Jeknić karakteriše i kao stranca, i kao stražara, i kao neimara, i kao lovca, i kao glasnika, i kao slugu vlastite vezilje-pletipjesme. A možda bi se Jeknićevu shvatavanju dubine motiva i svršishodnosti tvoračkog govorenja nječju pjesnika, odnosno, pjesnikove pozvaništvi u svijetu, najbolje moglo okarakterisati stihovima iz pesme: *Stražar*:

»Pazim u varnicu pepela predaka
da se ne uvuku slutnje naopake
i san naroda što se glasom ne vodi
da zvezda kalemljena ne padne.«

U trećem ciklusu osjećaju se impulsi ljubavne lirike, ali ljubav koju isjavaju nekolicina pesama, nije samo ljubav prema ženi, vječitom idealu pjesnika, već prema Poeziji, kao unutrašnjem saglasju i najvećoj ljepoti. Otuda nije čudo što je pjesnik preuzeo neke stihove, izraze i spregove od Domentijana, na čemu se sâm zahvaljuje »časnom pretku«, u Napomeni na kraju knjige, zapravo, što u knjizi: *Opet me evo sejača*, susrećemo akcente religioznih motiva. Jer, u prisnom dodiru sa tлом, poezija ostaje kao najviša molitva i najbolje iscijeljenje od života. Evo naslova pesama sa takvim unutrašnjim sazvajjem: *Pastir, Isus na zidu, Sveta trojica, Lojanica, Kadionica, Prorok Ilija i Grešnica*. Pjesnik-sijač, stoga, sije plodotvorne klice poezije.

Umjetnički najuspelije pesme navedene knjige su: *Nebeski putnik*, *Obuzmi me plimio i O rečima*. Jezik Jeknićev je kristalno čist, prirodan i brižljivo klesan. Jednostavnost Jeknićevog izraza samo je prividna, pošto kod njega nema nategnutosti i pose, ali, u osnovi, to je bogat sintaksički svijet poezije. »Opasno je rascvetavati nebo reči«, veli pjesnik u pesmi: *O rečima*, pa smiren ton kazivanja knjige: *Opet me evo sejača*, govori i o vrlo odgovornom odnosu prema magiji stvaranja. Zviježde su čest simbol u Jeknićevu poeziju, a proces stvaranja omiljeni lajt-motiv. Jeknić sintetizira moderno sa klasičnim i formalnom, ali i u tematsko-idejnom zdanju pjesama.

Ozbiljno i zrelo, Jeknić se u ovoj knjizi pesama dao na traganje za pjesničkim redbam da smisla poetske avanture u životu, pa podstiče na razmišljanje. Ima tu i varijaciju sopstvene poetike, i tonske neujednačenosti, međutim, zbirka pesama: *Opet me evo sejača*, predstavlja zanimljivo razmatranje sazvježđa stvaralačke ontologije. Zato ona ima svoje prirodno mjesto u Jeknićevom opusu, a zaslužuje pažnju i u savremenoj jugoslovenskoj književnoj produkciji.

Nedeljko Kravljaka

RADOJICA TAUTOVIĆ: »HEFEST U SVEMIRU«

»Bagdala«, Kruševac, 1973.

Knjiga: *Hefest u svemiru*, autora Radojice Tautovića, književnog kritičara i eseji-